

Memòria del Segle XX - 23

SOBRE HISTÒRIA DE CATALUNYA
ESCRITS A L'EXILI
(1939-1949)

ANTONI ROVIRA I VIRGILI

EDICIÓ I ESTUDI INTRODUCTORI A CURA DE
MERCÈ MORALES MONTOYA
JAUME SOBREQUÉS I CALLICÓ

Cossetània
EDICIONS

Aquesta obra ha estat publicada amb una subvenció
del Ministeri de la Presidència

Primera edició: octubre de 2012

© del text: hereus d'Antoni Rovira i Virgili

© de la introducció:
Mercè Morales Montoya, Jaume Sobrequés i Callicó

Director de la col·lecció:
Josep M. Figueres Artigues

Membres del consell assessor:
Ramon Alberch, Albert Balcells, Joaquim Ferrer, Antoni Furió,
Eugeni Giral, Jordi Planes i Sebastià Serra

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 – 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Impulso GS

ISBN: 978-84-9034-010-3

Dipòsit legal: T-909-2012

INTRODUCCIÓ

I. L'EXILI D'ANTONI ROVIRA I VIRGILI

La nit del 23 al 24 de gener de 1939, Antoni Rovira i Virgili, diputat per Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) al Parlament de Catalunya, va marxar amb una bona part dels diputats que encara restaven a Barcelona camí de l'exili francès. Ja no tornaria mai més. D'aquella setmana plena de neguits, incomoditats i temences, Rovira ens va deixar un testimoni excepcional a *Els darrers dies de la Catalunya republicana*,¹ obra escrita el mateix any 1939. Aquella experiència recent, dramàtica, de proporcions enormes —unes 450.000 persones—, és relatada pel veterà escriptor amb la seva prosa àgil i captivadora.

El 1939, l'obra de Rovira i Virgili havia assolit un volum inabastable. En els deu anys següents, s'incrementaria encara més, amb articles publicats a periòdics i revistes catalanes de França i Amèrica, i amb altres escrits que varen restar inèdits.² Dins de

¹ Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'exode català*. Buenos Aires, La Revista de Catalunya, 1940. L'obra va ser reeditada el 1976 a Barcelona per Curial Edicions. Una aproximació de la trajectòria de Rovira a l'exili, a: Maria CAPDEVILA, "Antoni Rovira i Virgili a l'exili", *Revista de Catalunya*, núm. 144. Barcelona, octubre de 1999, pàg. 35-49.

² Vegeu Felip CALVET, Teresa ROVIRA, *Bibliografia d'Antoni Rovira i Virgili*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 2010.

6 *Mercè Morales i Jaume Sobrequés*

la varietat temàtica que caracteritza l'obra periodística i la producció literària de Rovira, hem orientat la nostra selecció en els articles de contingut històric³ escrits a l'exili. És una mostra del que Rovira, una de les plomes més fèrtils de la primera meitat del segle xx, va escriure fins el final dels seus dies, el 5 de desembre de 1949, en aquella França de la Segona Guerra Mundial, de l'alliberament, de l'esperança i del desengany.

Podem dir que Rovira havia nascut amb una ploma a la mà. Va néixer a Tarragona el 26 de novembre de 1882, en el si d'una família treballadora. El seu pare era un fidel seguidor de Pi i Margall, i el jove Rovira devorava, com ell mateix va deixar escrit, el setmanari *El Nuevo Régimen*, inspirat pel polític federalista i president de la Primera República. Els lectors tindran una bona ocasió per constatar-ho en l'article "Cuba i Pi i Margall, de Josep Conangla i Fontanilles", i en altres textos de la present obra en els quals sovintegen les referències al polític.

La vocació periodística de Rovira i la passió per l'escriptura es varen desvetllar ja en els primers anys de l'adolescència. Just amb l'arribada del segle xx es va traslladar a Barcelona per a estudiar la carrera de Dret, però la mort de la seva mare i les dificultats econòmiques de la família, varen fer-lo tornar a Tarragona i deixar els estudis universitaris per a una ocasió més favorable.

El 1901, amb dinou anys, va ser elegit president de la Joventut Federal de Tarragona i va fundar el setmanari *La Avanzada*. Els articles que hi publicava li varen ocasionar el primer contratemps amb les autoritats. En aquells dies, Rovira ja havia catalanitzat la seva ploma. El seu primer article en català va ser publicat el dia de Nadal del 1900 al diari tarragoní *La Justicia*. En l'òrbita del federalisme pimargallià, aquell 1901 va publicar per primera vegada en un diari barceloní, *La Autonomía*, dirigit pel fill gran de Pi i Margall, Francesc Pi i Arsuaga. Al mateix temps que redactava els seus articles, Rovira també escrivia poesia i obres de teatre. El 1904 va estrenar el drama *Vida nova*, però forjaria el seu prestigi com a periodista i no com a dramaturg. L'any següent, el 1905, va

³ Sobre l'obra historiogràfica de Rovira, vegeu Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *Antoni Rovira i Virgili. Història i pensament polític*. Barcelona, Curial, 2002.

guanyar el concurs de periodisme promogut per *El Poble Català*, periòdic del qual esdevindria redactor i que havia estat promogut per militants de la Lliga Regionalista que s'havien separat del partit el 1904.

Els articles periodístics de Rovira varen anar assolint un gran ressò. Establert de nou a Barcelona, va començar a col·laborar en diversos rotatius de la ciutat, com *La Campana de Gràcia*, on defensà les reivindicacions dels treballadors a la secció Notes Obreres,⁴ i a *L'Esquella de la Torratxa*. Així mateix, el 1910, va embarcar-se en una aventura editorial que tenia com a objectiu promoure la llengua catalana. Es tractava de la Societat Catalana d'Edicions, destinada a publicar obres i traduccions en català.

Aquell any es va fundar la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), un intent d'aplegar el republicanisme federal català. Rovira s'hi adherí, però se'n separà el 1914, en desacord amb el pacte de Sant Gervasi, mitjançant el qual la UFNR i el Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux anirien en coalició a les eleccions legislatives del 8 de març. Els lectors podran saber quina era l'opinió de Rovira sobre "l'emperador del Paral·lel" en els articles que dedica al Pacte de Sant Sebastià i al mateix Lerroux, entre altres al·lusions al polític en diferents textos de la present obra.

Com Rovira, també abandonarien la UFNR gairebé tots els membres de la redacció d'*El Poble Català*, entre ells Claudi Ametlla, Prudenci Bertrana, Andeu Nin i Alexandre Plana. Aquell mateix 1914, Rovira va cofundar el partit Esquerra Catalana —l'any següent es fusionaria amb la Unió Catalanista—, el rotatiu *La Nació*, que en seria el seu portaveu, i es va incorporar a la secció de Premsa de la Mancomunitat de Catalunya, cridat per Prat de la Riba. Dos anys després es llicenciava en Dret. Tanmateix, no va exercir mai d'advocat, dedicat al periodisme, a l'estudi dels moviments nacionalistes, la literatura i una mica més endavant, a l'estudi de la història de Catalunya.

⁴ Vegeu la recopilació de les Notes Obreres a Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Notes obreres*. (Edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó). Barcelona, La Magrana, 1986.

El 1916 va començar a col·laborar a *La Veu de Catalunya*, portaveu de la Lliga Regionalista, amb articles sobre política estrangera, i a *La Publicidad* —a partir del 1922, *La Publicitat*—, en el qual escriuriere joves periodistes com Josep Pla. També l'activitat política de Rovira i Virgili pren major relleu a partir d'aleshores. Participa en la fundació d'Acció Catalana (AC) el 1922, integrada en els seus inicis per un nucli d'escindits de la Lliga que havien abandonat aquesta formació descontents amb la política acomodaticia del partit amb la monarquia.

Acció Catalana reivindicava el pensament d'Enric Prat de la Riba i era dirigida per Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer i el mateix Rovira i Virgili. És en aquesta època, els anys vint i en plena Dictadura, quan Rovira va veure publicats els dos primers volums de la seva monumental obra *Història nacional de Catalunya*, la primera història general moderna del passat català, que tindria una llarga vigència.

El 1923 es va presentar a les eleccions a Corts per AC, però no va ser elegit, sembla que per causa de les irregularitats electorals comeses per la Lliga i els radicals lerrouxistes. Cinc anys més tard abandonaria el partit per anar a la creació d'un de nou, netament republicà, nacionalista i d'esquerres: Acció Republicana (AR). El seu portaveu seria el diari *La Nau*, fundat per Rovira, i en el qual l'escriptor va esmerçar grans esforços personals i econòmics. Acció Republicana va participar en el Pacte de Sant Sebastià del 1930, pacte unitari no escrit entre socialistes i republicans espanyols per posar fi a la Monarquia i instaurar la República. L'ocasió es va presentar el 12 d'abril de 1931, amb motiu de les eleccions municipals.

AC i AR es varen fusionar en vistes a la convocatòria d'eleccions sota el nom d'Acció Catalana Republicana, i es va postular com una alternativa a la unió republicana que aquells dies Macià cridava a constituir-se per unir totes les forces republicanes nacionalistes i de la qual en resultaria ERC. Els dirigents d'ACR varen refusar l'ofertament i es varen presentar en solitari, i aconseguirien un sonat fracàs electoral.

El partit, conegut pel perfil intel·lectual dels seus membres i amb el sobrenom de la Lligueta, no va atreure les bases electorals, com sí que ho va fer ERC gràcies als centres republicans locals i comarcals que s'hi varen adherir. Desdibuixat entre ERC

i la Lliga, alguns dels dirigents d'ACR varen emprendre trajectòries polítiques divergents després de la desfeta electoral. Manuel Carrasco i Formiguera derivaria cap a la Unió Democràtica de Catalunya (UDC), creada el novembre de 1931, Jaume Bofill i Mates tornaria a la Lliga, Lluís Jover i Nonell passaria per UDC i acabaria integrant-se a la CEDA de José María Gil Robles, i d'altres, com el mateix Rovira, s'incorporarien a ERC. L'octubre de 1932, alguns dels homes més significats d'ACR es varen sumar a la “crida de Lleida” feta per Macià. El president de la Generalitat provisional va animar els republicans catalanistes disposats a col·laborar en el desenvolupament de la nova Catalunya autònoma —s'havia aprovat l'Estatut d'Autonomia i s'anaven a convocar les primeres eleccions autonòmiques—, perquè ingressessin a ERC. Varen fer-ho Rovira, Carles Pi i Sunyer, Jaume Serra i Hünter, Pere Coromines, Josep Sunyol i Francesc X. Casals, entre d'altres.

Rovira es va presentar a les llistes d'ERC per la circumscripció de Tarragona a les eleccions autonòmiques del novembre de 1932. Elegit diputat al Parlament de Catalunya, una greu disminució auditiva que va arrossegat al llarg de la seva vida no va ser obstacle perquè intervingués de manera activa en els debats parlamentaris, com ara en qüestions com la divisió territorial de Catalunya en comarques i vegueries —Rovira defensava una divisió supracomarcal—, un dels temes en què la contribució de Rovira va ser més destacada. Aquesta qüestió era una de les passions del polític i tornaria a aparèixer a l'exili, com els lectors comprovaran en llegir els articles que hem seleccionat en el capítol “El Consell Assessor”.

Sobre el pas de Rovira pel Parlament comptem amb el testimoni del diputat d'ERC Miquel Guinart, el qual el considerava una de les “personalitats més estimades del nostre Parlament. Les seves extraordinàries dots d'orador corresponien a les d'aquell que era, sense dubte, el millor escriptor català contemporani. Intervenia eficientment sobre les qüestions més diverses [...], però era molt sord i quan un diputat —sobretot si era de l'oposició— contestava al seu discurs, ell abandonava l'escó per baixar al mig de l'hemicicle i s'inclinava per damunt l'espatlla dels taquígrafs a fi d'assabentar-se dels arguments adduïts pel seu contradictor,

al qual, seguidament, ell contestaria”.⁵ Els debats de Rovira al Parlament destaquen per oferir argumentacions ben fonamentades, pel respecte al contrincant polític, però també per defensar el seu punt de vista amb fermesa i saber detectar les llacunes del discurs del seu oponent. El mateix faria en altres qüestions, com els lectors llegiran a les ressenyes crítiques dels llibres d’història que apareixen en aquesta obra i en altres articles de la mateixa.

Rovira va ser una de les plomes més brillants del periòdic d’ERC, *La Humanitat*. Els seus articles sobre la Catalunya autònoma, la política internacional, les relacions Catalunya-Espanya,⁶ entre molts altres, permeten resseguir el dia a dia d’aquella Segona República fins a la derrota militar de 1939, i després. Perquè Rovira continuaria col·laborant en aquest periòdic a l’exili i com també ho faria en publicacions com *Foc Nou*, *El Poble Català*, *Revista de Catalunya*, *Per Catalunya* i *Quaderns d’Estudis Polítics, Econòmics i Socials* (França), *El Poble Català* i *La Nostra Revista* (Mèxic), *L’Emigrant*, *Noticiari Català* i *Germanor* (Xile), i *Catalunya* i *Ressorgiment* (Buenos Aires). El 1947, com a conseller del govern del president Irla, va promoure la segona reaparició de la *Revista de Catalunya* a l’exili —la primera vegada que va aparèixer a l’exili va ser gràcies al suport de la Fundació Ramon Llull—. Rovira havia estat el fundador i primer director (1924-1929) d’aquesta publicació, vaixell insígnia de l’alta cultura catalana.

El 31 de gener de 1939, Rovira va aconseguir passar a França amb la seva família juntament amb el grup d’intel·lectuals i els diputats de més edat que es trobaven aquells dies a un mas d’Agullana. La família va residir primer a Tolosa i després a les residències que el novembre de 1939 va crear la Generalitat a Montpeller. El 1946, es traslladaria a Perpinyà. Va ser a Montpeller, la ciutat nadiua de Jaume I, com li agradava recordar, on rebria la notícia de la mort de Companys, de l’accés a la presi-

⁵ Vegeu Miquel GUINART, “La voluntat de Rovira i la ingenuïtat de Casanovas”, *L’Avenç*, núm. 23, gener 1980, pàg. 41.

⁶ Vegeu Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Catalunya i Espanya*. A cura de Jaume Sobrequés i Callicó. Barcelona, La Magrana – Diputació de Barcelona, 1988.

dència de Josep Irla i de la seva a la del Parlament de Catalunya.

El primer d'octubre de 1938, Rovira havia estat elegit vicepresident primer del Parlament català en les eleccions que es van fer a la Mesa. En aquella data, encara restaven a Catalunya prop de 45 diputats. Dels 83 elegits el 1932, n'havien mort vuit, i s'havien exiliat 15 diputats de la Lliga i un nombre semblant de diputats d'ERC.⁷ Josep Irla (ERC) havia estat elegit president, i Manuel Serra i Moret (PSUC, membre de l'extinta USC), vicepresident segon. Per l'automatisme de la llei, quan el 15 d'octubre de 1940, Companys va morir afusellat per un escamot de l'exèrcit de Franco al castell de Montjuïc, Irla, com a president del Parlament, va assumir la presidència interina de la Generalitat i, Rovira, la presidència interina del Parlament. Ambdós polítics romandrien junts a França, Irla al poble de Cogolin al districte de Var, i Rovira a Montpeller, durant la Segona Guerra Mundial, tot i que haurien pogut marxar a Mèxic, com tants altres polítics exiliats, i evitar les penúries i el drama de la guerra i l'ocupació. En l'aspecte institucional, aquest fet va afavorir l'entesa que, d'altra banda, ja existia, entre els màxims representants de les institucions polítiques catalanes a l'exili. Un condicionant negatiu de la política catalana a l'exili va ser la dispersió dels dirigents en diferents continents, països i ciutats, però no la causa primera de la seva manca d'unitat, atès que, com ja hem explicat en altres obres, viure en una mateixa ciutat no implicava una més gran entesa.⁸

El febrer de 1941, Rovira signava amb Irla i alguns membres de la Mesa del Parlament, el primer document que es coneix del Parlament a l'exili, document en el qual es feia una crida a la reconciliació (“més que vindicar-se cal esmenar-se”) i a la unitat no només entre els catalans que havien donat suport a bàndols

⁷ Vegeu Mercè MORALES, *El Parlament de Catalunya. República, Guerra Civil i exili*. Barcelona, Editorial Base, 2012, pàg. 179-182.

⁸ Sobre la vida de les institucions polítiques a l'exili vegeu Felip CALVET I COSTA i Josep M. ROIG I ROSICH, *Josep Irla, president de la Generalitat a l'exili*. Barcelona, Editorial Teide, 1981. També Mercè MORALES, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona, Editorial Base, 2008, i Jaume SOBREQUÉS i Mercè MORALES, *La Generalitat a l'exili*. Barcelona, Ara Llibres, 2008.

oposats durant la Guerra Civil, sinó entre els que havien defensat el republicà i que es trobaven dividits i enfrontats.⁹

La política catalana, com també l'espanyola, va patir una mena de Big Bang en acabar la guerra, fruit de les tensions pre-existents, i que va donar lloc a un univers polític polaritzat i fluctuant, amb diferents eixos de gravetat. Però, a diferència de les forces incontrolables de la naturalesa, la política es pot reconduir, o almenys intentar-ho, sempre que existeixi una voluntat ferma de superació de les divergències existents. A la política catalana no es va aconseguir, immersa en un debat ideològic sobre teoria i praxi del nacionalisme, i, en el més prosaic, del poder i les expectatives polítiques, fets que li varen impedir trobar l'encaix entre les distintes forces que havien fet de la unitat bandera.

A la França ocupada, les institucions polítiques i els partits varen restar en la clandestinitat, amb els seus dirigents i militants controlats per les forces de l'ordre i, en alguns casos, com el de Josep Tarradellas, Ventura Gassol, Nicolau d'Olwer, Eduard Ragasol i Frederica Montseny, detinguts i empresonats. Des del 1940 i fins la tardor del 1944, els dos màxims responsables de les institucions catalanes a l'exili, Josep Irla i Rovira i Virgili, varen restar sota aquest règim repressiu —el mateix Rovira seria detingut unes hores el 1943—, intentant sobreviure en la França de Hitler i Pétain.

Rovira i la seva família varen viure a Montpeller junt amb altres exiliats com Humbert Torres, Joan Sauret i Martí Barrera. Aquest nucli de polítics d'ERC, amb Josep Tarradellas, secretari general del partit, va donar suport a Josep Irla durant aquest període i va defensar el retorn de la Generalitat exiliada i de l'Estatut d'autonomia de 1932 en contraposició amb altres opcions que defensaven la superació del règim estatutari a favor d'una Catalunya confederal o independent. Per al Rovira federalista asimètric, que s'oposava al federalisme regionalista decimonònic que ja havia proposat el "café para todos", l'autonomia no era la fórmula ideal. Era deficient i problemàtica, però era la més assolible de manera immediata: "Una bona

⁹ Vegeu MORALES, *El Parlament de Catalunya*, op. cit., pàg. 205-206.

política catalana ha de tendir, en els nostres dies, a restablir l'equilibri entre les aspiracions i les formes, entre el voler i el poder. Per voler més, s'ha de poder més. I el poder el dóna, en primer lloc, una consciència nacional robusta. Voler sense poder, no és senyal de major patriotisme, sinó de menor sentit de responsabilitat.”¹⁰ Aquest programa autonomista, que sempre es va considerar com un estat inicial del restabliment de les llibertats democràtiques, va quedar concretat en els coneguts com “Deu punts de Montpeller”, redactats per Irla i el “grup de Montpeller” el juliol del 1943.

Mentrestant, Rovira continuava escrivint i intentant sostenir l'esposa i els dos fills. La precarietat econòmica va ser una constant entre els intel·lectuals exiliats, pels quals va ser molt difícil exercir als seus llocs de destí. En aquest sentit, també Pompeu Fabra, més gran que Rovira, va patir les conseqüències de la seva situació. Rovira se sostindria gràcies a les subvencions que arribaven per mitjà de la Fundació Ramon Llull, però la situació es va complicar quan, a l'estiu-tardor del 1942, les forces d'ocupació es varen instal·lar a la França de Vichy. La Fundació Ramon Llull va tancar les portes i el seu director, Antoni Maria Sbert, es va embarcar cap a Mèxic el setembre en un dels darrers vaixells que farien aquell viatge durant la Segona Guerra Mundial. Els diners que procedien principalment de la JARE, servei d'ajut creat per Indalecio Prieto l'estiu de 1939 a Mèxic, es canalitzarien ara per altres vies.

La situació personal de Rovira millorà amb l'alliberament que, al sud de França, va començar l'agost de 1944. Els problemes econòmics continuarien, però havia acabat la guerra i l'esperança del retorn era més real que mai (“L'Espanya democràtica que tornarà aviat, l'Europa liberal i el món renovellat, ¿no faran plenament justícia a aquest gran petit poble que de sempre estima amb el màxim amor la democràcia i la llibertat?”).¹¹ El 6 d'octu-

¹⁰ *La Humanitat*, núm. 40. Montpeller, 14 d'abril de 1946, pàg. 1 i *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, núm. 15. Perpinyà, abril-maig de 1946, pàg. 5 i 32.

¹¹ Ressenya de Rovira i Virgili al llibre de Josep Calmette, *La question des Pyrénées et la Marche d'Espagne du moyen âge*. (Paris, J. B.

bre d'aquell any, Josep Irla va fer una crida unitària als catalans i va anunciar que volia recrear el Consell Nacional Català creat per Companys l'abril del 1940, consell en el qual ja participaven Rovira i Virgili i Pompeu Fabra. Com començava a ser tradició a la política catalana, el president de la Generalitat va delegar en el president del Parlament la formació del nou consell. Rovira acceptà i d'aquell encàrrec d'Irla naixeria el Consell Assessor de la Presidència el 30 de gener de 1945.

Havien passat quatre mesos, però enllestir un consell en la política exiliada era una tasca feixuga i d'èxit dubtós. En aquells dies, el Consell Nacional de Catalunya format a Londres el juliol de 1940 havia esdevingut una alternativa a la Generalitat d'Irla. El liderava Carles Pi i Sunyer, també dirigent d'ERC, i li donaven suport els socialistes de Manuel Serra i Moret, el Front Nacional de Catalunya de Joan Cornudella i Antoni Andreu i Abelló, alguns dirigents d'ACR, Estat Català i sectors de la mateixa ERC. El seu pes polític no era gaire important a França, atès que havia actuat durant la Segona Guerra Mundial, però havia tingut molts seguidors a Amèrica.

Mentre Josep Tarradellas intentava convèncer Pi i Sunyer que tornés a la disciplina del partit i que donés suport a Irla, Rovira i Virgili mirava de formar el consell que li havia encarregat el president. Va trobar moltes dificultats, àdhuc amb Josep Tarradellas, que, alhora, intentava tirar endavant la plataforma unitària Solidaritat Catalana, bloc de partits que veuria la llum el 6 de gener de 1945.

A l'exili es va produir un fenomen polític pervers. Quan un partit o grup convidava uns altres a sumar-se a un consell, bloc o moviment unitari que estava promovent, alguns dels que no s'hi adherien per raons diverses, quan al final es constituïa el consell, l'acusaven de no ser unitari i, per tant, de no tenir capacitat representativa plena. És com el convidat a un banquet que no accepta la invitació i després critica i renega. D'aquests "banquets" n'hi varen haver diversos a l'exili i a l'interior a causa d'aquesta política d'autoexclusió, absolutament legítima, però que perdia

---

Janin, 1947). *Revista de Catalunya*, núm. 103. París, setembre de 1947, pàg. 292-302.

credibilitat quan s'amagaven les veritables raons de la decisió presa.

Finalment, el “grup de Montpeller” va haver de donar al consell un altre caràcter davant la resistència que va trobar entre les diverses formacions polítiques i, com ens explica el mateix Rovira, es va anar a la creació del consell assessor de la presidència, el *leit motive* del qual era preparar el retorn a Catalunya amb diverses ponències d'estudi sobre qüestions concretes (estatutàries, financeres, jurídiques, polítiques, entre altres) per a afavorir un restabliment ràpid i efectiu del nou govern. Rovira va insistir molt que no era un consell polític; que era, com el seu nom indicava, només un consell assessor, però als inicis del 1945, quan tothom pensava en un retorn immediat i les forces polítiques ressorgien, es reagrupaven i marcaven línies d'actuació per tenir una posició capdavantera en aquella Transició que es preveia immediata, es desconfiava d'aquell consell de la Generalitat. En el si de Solidaritat Catalana, a on tenien representació ERC, ACR, UDC, la Lliga Republicana de Solà i Cañizares, el Front de la Llibertat del pumista Josep Rovira, el Front Nacional de Catalunya i Estat Català, la notícia de la constitució del Consell va caure com una bomba.

En aquella plataforma de recent creació, els seus representants es preguntaven: quin paper de comandament havia de tenir Solidaritat si la Generalitat s'havia dotat d'un consell? Tarradellas, el seu promotor, va intentar apaivagar els ànims, però des d'aquell febrer de 1945, es començà a fer visible la consolidació de dos blocs que durant anys protagonitzarien una lluita política de desgast: ERC i ACR, per una banda, i FNC, EC, el Front de la Llibertat i el Moviment Socialista de Catalunya (MSC) de Josep Rovira i Josep Pallach, i UDC, per una altra. Es produïrien fluctuacions, acords i desacords. Alguna vegada EC es va apropar a ERC; en alguna ocasió el FNC es va allunyar d'UDC i el MSC, però en línies generals, aquest fou el nou panorama polític d'aliances, amb l'ERC de Tarradellas gairebé isolada davant l'oposició d'organitzacions polítiques que havien estat minoritàries com UDC i EC, i d'altres creades a la postguerra com el FNC i el MSC.

Rovira va sumar al seu Consell només dues sigles més a les d'ERC: l'ACR de Nicolau d'Olwer i la Lliga Republicana de Solà

i Cañizares. Els seus components foren: Rovira i Virgili, president; Pompeu Fabra (Cultura); Nicolau d'Olwer (Qüestions estatutàries); Humbert Torres (Política); Claudi Ametlla (Governació); Ramon Nogués i Bizet (Justícia i qüestions agràries); Felip de Solà i Cañizares (Dret Civil); Ferran Cuito (Economia i Finances); Martí Barrera (Treball) i Francesc de P. Jené (Qüestions municipals).

El Consell Assessor de la Presidència va ser la gran obra política de Rovira i Virgili. Per aquest motiu hem volgut aplegar en aquest volum els diferents articles que va publicar sobre aquest organisme. És possible que Rovira hagués desitjat que el Consell tingués un més gran ressò, però després de les crítiques rebudes per part dels partits que no en formaven part, i d'algunes cartes de Tarradellas advertint que es podia dinamitar l'esbós unitari que era Solidaritat Catalana, es va optar per la discreció. L'enrenou que va causar l'aparició del Consell va provocar que dos dels seus ponents, Solà i Cañizares (Lliga-R) i Ferran Cuito (ACR), possessin els càrrecs a disposició de Rovira. Aquest els va convèncer que continuessin, però, a partir d'aleshores, tant Irla com el "grup de Montpeller" varen decidir que el Consell portés a terme la seva feina sense gaire publicitat a fi d'evitar més polèmiques a l'entorn de la Generalitat.

Com explica Rovira en els seus articles, en el si del Consell es varen formar diversos grups de ponents en funció de les ciutats de residència. A París s'hi trobaven Nicolau d'Olwer i Solà i Cañizares; a Montpeller, Rovira i Virgili, Humbert Torres, Joan Sauret, Ramon Nogués i Barrera; a Perpinyà, Cuito, Ametlla i Jené, i a Prada de Conflent, Pompeu Fabra.

Aquell intent de la Generalitat d'Irla i Rovira per fer-se present en el panorama polític en uns dies en què tot empenyia a actuar, va esdevenir una de les decisions més constructives de l'oposició. La política de partits podia continuar fent el seu camí, però era necessari que algú s'ocupés de les necessitats del país a l'hora del retorn. La Generalitat d'Irla per mitjà del Consell Assessor ho va fer, primer al bell mig, i després, al marge, del soroll d'espases de la política de l'oposició.

Irla es va reunir amb el Consell en tres ocasions. La primera, la segona setmana de febrer de 1945, a Perpinyà, per la constitució formal de l'organisme. La segona, en una data

simbòlica, el 14 d'abril, a Montpeller, on els diferents ponents varen donar compte dels seus treballs al president de la Generalitat. I la tercera, l'1 de maig, reunió en la qual es varen comentar alguns aspectes de les ponències. La constitució del govern de la Generalitat el 14 de setembre d'aquell any 1945, va posar fi al Consell Assessor i, a finals d'any, Rovira va lliurar a Irla les ponències. El febrer de 1946, Rovira ho feia públic en un article als *Quaderns*, de Perpinyà, i el maig a *Catalunya*, de Buenos Aires.

El 1948, dissolt el govern Irla, es varen publicar algunes de les ponències. Les de Governació, Justícia i Qüestions agràries, Dret Civil, Funcionaris i Qüestions municipals, no es varen fer públiques, perquè segons va explicar Víctor Torres, aleshores responsable de la Secretaria General de la Presidència: “valia més guardar-les secretes”,¹² a causa dels temes tractats com, per exemple, el d'ordre públic, i d'altres que es va considerar que podien ser objecte de polèmica. En qualsevol cas, el lector podrà fer-se una idea del contingut en el resum que fa Rovira als articles incorporats a la present obra. Entre altres temes, s'havia resolt emprar el sistema electoral proporcional, qüestió que havia estat objecte de contínues peticions per part de l'oposició al Parlament català durant la Segona República. Des de la Lliga fins als socialistes de la USC.

La vida política de Rovira va continuar lligada a la Generalitat d'Irla. El 14 de setembre de 1945, el seu nom apareixia al primer i únic govern de la Generalitat a l'exili,¹³ junt amb els de Pompeu Fabra, Carles Pi i Sunyer, Joan Comorera (PSUC) i el poeta Josep Carner —Josep Xirau, nomenat conseller per Irla, no va assumir el càrrec—. El juliol de 1946 es varen incorporar dos consellers més, Manuel Serra i Moret (PSC-MSC) i Pau Padró (Unió de Rabassaires). Des de l'inici, l'oposició i les crítiques que va rebre el nou govern foren constants. De vocació unitària havia perdut la partida tot just començar, tant a l'exili com a l'interior.

¹² Víctor TORRES, *Memòries polítiques i familiars*. Lleida, Pagès Editors, 1994, pàg. 186.

¹³ Per conèixer la vida d'aquest govern amb detall, vegeu els capítols que hi dedica Mercè MORALES, *La Generalitat de Josep Irla, op. cit.*, pàg. 427-905.

A Catalunya, per part de la majoria dels dirigents que s'havien aplegat a Barcelona a l'entorn del Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC), que atorgaven a la Generalitat un paper representatiu i simbòlic, però sense autoritat en les decisions polítiques de l'interior.

Durant aquests anys (octubre de 1944 – gener de 1948) Rovira va assumir dos càrrecs en dues institucions polítiques. El de president interí del Parlament i el de conseller de la Generalitat. Aquesta mateixa duplicitat ja s'havia donat durant els dos primers governs de la Guerra Civil amb Joan Casanovas, president del Parlament des del 1933 fins al 1938. Durant la Segona República va ser moneda corrent que els polítics republicans i socialistes catalans tinguessin diversos càrrecs al mateix temps. S'havien d'ocupar llocs als ajuntaments, a les Corts, al govern de Madrid i a dues noves institucions, el Parlament català i la Generalitat.

Aquesta pràctica, que avui considerariem inadmissible, va tenir conseqüències negatives a l'exili quan es va posar en joc la titularitat de les institucions polítiques catalanes (Parlament i Generalitat). Podia ser Rovira president del Parlament i al mateix temps conseller de la Generalitat? I, el 1949-1950, podia Serra i Moret ser vicepresident del Parlament català i ministre del govern republicà d'Álvaro de Albornoz? Com que el Parlament català mai no va legislar sobre aquesta qüestió, va provocar nous enfrontaments polítics entre l'ERC de Tarradellas i el MSC de Serra i Moret.

Rovira i Virgili mai no va renunciar al càrrec de president interí del Parlament, però tampoc mai no el va exercir amb plenitud. Malgrat que alguns diputats membres de la Diputació Permanent li varen demanar que convoqués, almenys, aquest organisme, Rovira sempre va considerar que no era el moment polític oportú —no volia enfrontar la Generalitat a més crítiques per part de l'oposició— ni tampoc que aquella reunió de diputats tingués cap efectivitat. Per a Rovira, el Parlament només s'havia de reunir en retornar a Catalunya, per liquidar assumptes de tràmit, dissoldre's i convocar noves eleccions autonòmiques. Sense jurisdicció pròpia, les seves reunions només tindrien caràcter oficial en un país com Mèxic, que no havia reconegut el govern de Franco, i a on funcionava una ambaixa-

da espanyola a càrrec de Nicolau d'Olwer. A França, on Rovira residia, les reunions tindrien un caràcter obligadament oficiós i tampoc no aplegarien un gran nombre de diputats, dispersos entre Europa i Amèrica. I encara que no es tingués en compte aquests condicionaments, la reunió dels diputats només podia tenir un caràcter fiscalitzador: donar o no un vot de confiança al president i al seu govern, i instar-lo perquè expliqués la seva actuació i obra polítiques. En definitiva, ratificar, o no, les decisions preses per l'executiu.¹⁴

En la seva voluntat decidida a alleugerir el camí de la Generalitat d'Irla de més fronts polítics, i per la convicció de la inoperativitat del Parlament a l'exili, Rovira va mantenir la titularitat, però no va convocar la cambra. Només després de la dissolució del govern Irla el gener de 1948, Rovira va fer més gestos d'aproximació als diputats membres de la Diputació Permanent amb objectius concrets, com posar al dia els membres de la Diputació que eren titulars (15) i els que eren substituïts i fer algun qüestionari entre els diputats sobre la situació política catalana. Poc abans de morir, havia convingut amb Antoni Xirau, membre de la Diputació Permanent que residia a París i tenia la representació dels membres de la Diputació que eren a Mèxic, entrevistar-se amb ell a la capital francesa. Tanmateix, ja no va poder fer aquell viatge.

La família Rovira es va traslladar a Perpinyà l'any 1946. Aquesta seria la darrera ciutat del periodista, polític i historiador català. Al Rosselló, més a prop de terra catalana, el Rovira historiador veuria prou vestigis d'aquella Catalunya transpirinenca a la que havia posat fi el Tractat dels Pirineus (1659). Els arxius i biblioteques de la ciutat continuarien alimentant les seves produccions literàries i estudis historiogràfics.

Hem dit que Rovira va néixer amb una ploma a la mà i podríem dir que va morir sostenint-la. Una malaltia ("una febreta") que no marxava varen acabar amb la seva vida el 5 de desembre de 1949. Sis dies abans, encara escrivia a Claudi Ametlla, que ja havia tornat a Catalunya, que malgrat els problemes de salut i les

¹⁴ Sobre la presidència d'Antoni Rovira i Virgili al Parlament de Catalunya, vegeu MORALES, *El Parlament de Catalunya, op. cit.*, pàg. 219-258.

preocupacions econòmiques “conservo bé la moral, i fins diria l’humor”.¹⁵ Rovira morí confiat en el redreç de Catalunya, convençut que en allò en què la política catalana fallava, seria salvat per la cultura: “No: el 1939 no serà, en la història de Catalunya, un altre 1714”, escriví el setembre de 1949, “el camí que puja serà reprès aviat. Fins direm que ja ho comença a ésser. Fidelíssima, la llengua es manté. Ella infantà, nodrí, eixamplà i glorificà Catalunya. Ella va salvar-la després del 1714. Ella tornarà a salvar-la després del 1939, i més ràpidament.”¹⁶

Amb Rovira desapareixia un món i un temps, però pervivia l’escriptor, prolífic, crític, inabastable. El volum que formava la seva obra, entre llibres i articles, era colossal. Entre els seus llibres destaquen, a més a més de les obres ja esmentades, *Nacionalisme i federalisme* (1917), *Els grans catalans del Vuit-cents* (1928), *Defensa de la democràcia* (1930), *Catalunya i la República* (1931), *El Corpus de Sang* (1932), *El principi de les nacionalitats* (1932), *L’11 de setembre de 1714* (1934), *Resum d’història del catalanisme* (1936) i *Valentí Almirall* (1936), entre d’altres, i els publicats després de la mort de l’autor, *Els corrents ideològics de la Renaixença Catalana* (1966) i *Viatge a l’URSS* (1968), un recull d’articles escrits per Rovira després de la seva estada a la Rússia soviètica el 1938. Sobre algunes de les temàtiques que havia escrit a Catalunya tornaria a l’exili com el lector tindrà ocasió de constatar.

II. LA CONCEPCIÓ HISTORIOGRÀFICA DE ROVIRA I VIRGILI

Ens hem referit a la concepció historiogràfica de Rovira en el llibre: Jaume Sobrequés i Callicó, *Antoni Rovira i Virgili, història i pensament polític*. Barcelona, Curial, 2002. Hi remetem el lector que hi estigui interessat. Tot amb tot, en una obra destinada a presentar la producció historiogràfica de Rovira, ni que sigui

¹⁵ Carta d’Antoni Rovira i Virgili a Claudi Ametlla. Perpinyà, 29 de novembre de 1949. Reproduït a Antoni ROVIRA I VIRGILI. *Cartes de l’exili* (a cura de Maria Capdevila). Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2002, pàg. 701.

¹⁶ *La Humanitat*, núm. 115, Montpeller, 30 de setembre de 1949, pàg. 1.

a través d'articles o breus o poc extensos, però dotats tots d'un gran contingut informatiu i crític, voldríem incidir en la que va ser en els anys immediats abans de la seva mort, la darrera aportació teòrica de Rovira sobre la feina de l'historiador.

Es tracta de comentaris continguts en cartes adreçades entre 1947 i 1949 al seu amic, el jurista i polític Amadeu Hurtado. Són l'autèntic testament historiogràfic de Rovira. Palesen una concepció de la història d'una gran modernitat i posen de manifest que, si l'exili no s'hagués produït o la seva vida hagués estat més dilatada, Rovira ens hauria ofert estudis d'un gran mèrit tant pel seu contingut com pel mètode utilitzat.

La primera reflexió és del 30 de novembre de 1947. Fa referència al “valor i a la utilitat que té l'estudi i el coneixement del passat a l'hora d'intentar comprendre més bé el present i també el fenomen invers, és a dir, la utilitat que té l'anàlisi de la realitat d'avui per a entendre fenòmens històrics”.¹⁷ Donant la raó a Hurtado, Rovira escriu: “No considero cap heretgia el vostre parer que el present serveix per a interpretar el passat; amb les degudes precaucions, és clar [...]”. Rovira esmenta així mateix el fet que havia estat ell qui havia popularitzat la frase de Croce: “Per què serveix la Història? Per a conèixer el present. Tota història vera és història contemporània.”

Tot seguit Rovira insisteix en la necessitat de reconstruir el passat a base de documents i de fer-ho de manera crítica. Escriu: “Sense documents, no hi ha història [...] Hi ha només tradició, cent vegades més fal·laç que la història documental [...] El que hi ha és que la utilització dels documents exigeix un sentit crític i penetració psicològica [...] Aquest és un sentit que no és gaire comú, i que al capdavant no és producte de la intuïció [...], sinó d'una anàlisi intel·lectual.”

En ocasions, s'ha volgut inscriure Rovira, en to crític i de menysteniment, dins l'anomenada escola romàntica. La part més important de la seva producció historiogràfica és un desmentiment contundent a aquesta interpretació errònia de la seva obra

¹⁷ Vegeu “Correspondència inèdita Antoni Rovira i Virgili – Amadeu Hurtado (1947-1949)”, *Recerques*, núm. 7. Barcelona, 1978, pàg. 147-186; SOBREQUÉS, *Antoni Rovira, op. cit.*, pàg. 53.

22 *Mercè Morales i Jaume Sobrequés*

d'historiador. En una mena de denúncia implícita del mètode romàntic, Rovira, el 1948, reivindicava el paper de la raó i ho feia de manera contundent: “Sóc un racionalista impenitent” —avui diríem, amb elogi, “positivista”— “i no em sap greu d'ésser-ho i de proclamar-ho. Totes aquelles coses humanes que no han passat pel sedàs de la raó em fan una mena d'angúnia [...] Insuficient i imperfecta i tot, no pot ésser suplida humanament per res.”

Rovira manifesta també la conveniència que l'historiador relativitzi el suposat paper rellevant de determinats personatges històrics “començant per alguns reis”. Molt significativa resulta, sobretot pel que diu al final, aquesta afirmació seva: “Estic convençut, per exemple, que Jaume d'Urgell era un pobre home, que certs guerrers almogàvers i de les guerres de 1640 i 1714 no valien més que alguns caps de la nostra guerra civil.”

A aquells que no han acabat de donar tot el valor de modernitat, innovació i ruptura amb el passat historiogràfic del qual és mereixedora l'obra de Rovira, els convindria que llegissin allò que va escriure, el 1948, sobre els fets llegendaris i la història: “Sempre he cregut que les llegendes, acceptables i fins útils en poesia, quan la veritat històrica és coneguda, són malfactores quan es sobreposen a aquesta o bé omplen els seus buits. A mi m'ha plagut [...] desfer o contribuir a desfer moltes llegendes de la nostra història nacional: la de les quatre barres de sang, la de la saviesa de Jaume I, la del gran sentit polític de Pere el del Punyalet, la de l'heroisme de Fivaller, la de l'assassinat del comte d'Urgell, la del Corpus de Sang, etc.”

Un fragment d'una carta del 30 de novembre de 1947 resumeix quin ha estat el sentit de la vida de Rovira, desenvolupada entre la història i la política. Diu així: “És veritat que tractant de temes d'història em trobo com peix a l'aigua. Però no era aquesta la meva vocació principal primitiva. Els estudis polítics em van dur als estudis històrics. Fins als trenta anys no vaig començar el meu aprenentatge d'historiador i vaig començar-lo amb la història dels moviments nacionalistes estrangers. La limitació amb què vaig trobar-me per a l'acció política va afavorir el meu decantament cap als estudis històrics i particularment els del nostre passat. He estat una mica historiador per força. Però en veure'm empès cap a aquesta activitat, inicialment secundària en mi, no hi he fet treball de forçat, sinó d'home que estima el seu ofici.”

III. LA NOSTRA EDICIÓ

Hem organitzat els articles de Rovira i Virgili sobre temes històrics publicats a l'exili en sis apartats. Sense voluntat de ser exhaustius, sí que hem inclòs en el llibre els més significatius i que aporten punts de vista rellevants en el pensament historiogràfic de Rovira.

Rovira i Virgili va exercir la crítica històrica a través de ressenyes d'obres importants. Mai no es va limitar a fer una glossa del contingut d'aquests llibres, sinó que hi aportà sempre punts de vista propis i hipòtesis alternatives. Sempre donant valor a allò favorable que tenien els llibres dels quals s'ocupava. Aquests articles constitueixen la primera part del llibre.

És exemple d'aquesta manera de fer la primera ressenya que publiquem. Fa referència a un llibre de Leonce Auziàs sobre l'Aquitània carolíngia, interessant pels orígens de la família comtal catalana i per la data del setge de Barcelona per Lluís el Pietós. Rovira hi aporta, entre d'altres qüestions, aquesta afirmació, que amb posterioritat la historiografia catalana ha confirmat: "En la reconquesta de Catalunya, fa més de mil anys, els refugiats del Migdia de la Gàl·lia van tenir un primer paper."

El mateix esperit crític de Rovira es manifesta quan ressenya l'estudi de la comtessa Edina Zichy Pallavicini sobre Beatriu d'Aragó, filla de Ferran I de Nàpols i muller del rei d'Hongria Matis Hunyadi. Rovira hi aporta dades noves sobre la identitat de la muller de Ferran I, fill bastard d'Alfons el Magnànim.

L'extensa ressenya del llibre de Josep Conangla i Fontanilles sobre Cuba i Pi i Margall permet a Rovira fer una nítida defensa de la vida i l'obra de Pi. La lectura dels nombrosos textos d'aquest adduïts per Conangla faciliten a Rovira reivindicar "la figura de Pi i Margall, esperit alhora universal i catalaníssim, barceloní fill d'obrers, que va néixer i va créixer a l'ombra de Santa Maria del Mar".

Rovira dedicà dues ressenyes al llibre de Ferran Soldevila i Pere Bosch i Gimpera publicat a Mèxic sobre història de Catalunya. Els elogis no el priven de manifestar: "em sento obligat a fer esment d'alguns errors de detall i d'alguns punts indiscutibles". Un especial relleu assoleix el diàleg historiogràfic amb Ferran Soldevila que Rovira hi sosté en l'article "Qüestions d'Història catalana": "No veig aquest diàleg com una competència per a

provar qui en sap més, sinó com un treball en companyonia al servei de la nostra història i del nostre sentiment de catalans.”

Rovira, com a historiador, se sentia especialment còmode en l'estudi de l'edat mitjana. No ha d'estranyar, doncs, que destinés dos importants articles a comentar els llibres de Josep Calmette sobre la formació de la unitat espanyola i sobre la sempre complexa qüestió dels Pirineus.¹⁸ En el primer insistia en el fet que el matrimoni dels Reis Catòlics no va representar la creació d'un únic Estat. En el segon es referia sobretot a la problemàtica històrica viscuda pel Rosselló en la seva vinculació i integració històrica amb el Principat. Són dos comentaris plegats d'ideologia en els quals la concepció historiogràfica de Rovira es manifesta en estat pur.

Té un interès molt especial, tant des del punt de vista polític, com històric, com per l'anàlisi que fa del paper d'alguns sectors de l'Església catòlica a la primera meitat del segle xx, l'extens comentari que Rovira fa del llibre del canonge Carles Cardó, *Histoire spirituelle des Espagnes* (1946), que Franco no va poder impedir que fos editat a França. Rovira censura amb duresa tant el posicionament reaccionari i antiliberal de Cardó com la seva progressiva tebiesa catalanista.¹⁹

La primera part del llibre acaba amb una extensa crònica del contingut de la conferència de Rovira feta al Casal de Catalunya de París el 1947. Bé que no es tracte d'un text de Rovira, considerem que aporta dades prou interessants al coneixement de la seva idea de la història de Catalunya i de les seves activitats a l'exili.

La segona part del llibre aplega diverses notes de Rovira sobre fets històrics rellevants del passat català: l'èxode dels exiliats del 1939 —realitat que Rovira havia viscut, com hem vist, de manera directa i en condicions difícils—; la crisi de 1640; el federalisme; la desfeta de 1714; el 19 de juliol de 1939; la Genera-

¹⁸ Sobre el llibre de Calmette referent a aquesta darrera qüestió, vegeu “Correspondència inèdita”, pàg. 149-155.

¹⁹ Aquesta qüestió fou àmpliament comentada en la correspondència esmentada entre Rovira i Virgili i Amadeu Hurtado. Els textos d'ambdós desvetllen reflexions que tenen, en aquesta matèria, una llarga vigència en la història contemporània d'Espanya i Catalunya.

litat; el republicanisme; l'origen del catalanisme; el significat de l'Onze de Setembre; el pacte de Sant Sebastià de 1930; les Bases de Manresa —és, aquest, un article pòstum—, entre d'altres que el lector podrà llegir. En cap cas es tracta de notes purament objectives, només informatives. En tots aquests articles s'hi manifesta l'historiador rigorós i, també, l'historiador compromès. No pot oblidar-se que es tracta de treballs publicats des de l'exili en revistes i diaris que maldaven per donar continuïtat al fet identitari català.

Un interès històric de primer ordre tenen els diversos treballs publicats per Rovira el 1945-1946 sobre el Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, creat el 30 de gener de 1945. Rovira hi explica el funcionament, la composició i la tasca que realitzà a través de l'elaboració de diversos dictàmens encarregats a rellevants personalitats de l'exili català. L'objectiu del Consell era, com escriu el mateix Rovira, “estudiar i proposar les primeres mesures que havia de prendre el futur govern de Catalunya fins que el nou Parlament es reuneixi”. No pogué ser així: la desfeta del nazisme i del feixisme aquell 1945 no va comportar la caiguda del règim del general Franco. Ens hem referit a aquesta qüestió en el primer apartat d'aquesta introducció.

Sota l'epígraf *La sang dels catalans*, el capítol quart aplega un seguit d'articles de Rovira destinats a analitzar les suposades o reals aportacions ètniques, culturals, demogràfiques i econòmiques dels cartaginesos, fenicis, grecs, romans, visigots, sarraïns, francs, occitans, jueus, esclaus i hispans. Malgrat que, en alguns casos, els càlculs demogràfics aportats per Rovira per a determinats períodes s'han de considerar només hipotètics, en conjunt, aquests articles palesen un excepcional coneixement transversal de la història de Catalunya. Estan farcits de noves hipòtesis i de crítiques ben fonamentades a obres d'historiadors que el precediren.

Hem reunit en el capítol cinquè un seguit d'articles de Rovira sobre personatges que tingueren un determinat protagonisme en la història de Catalunya. És només una tria, però significativa. Com sempre, l'autor hi manifesta el seu esperit crític i hi ha fa notables aportacions personals. Aquestes notes es refereixen a Pau Claris, Ramon Llull, Manuel Azaña, Francesc Cambó i Alejandro Lerroux.

26 *Mercè Morales i Jaume Sobrequés*

La darrera part del llibre aplega, sota el títol de “La Catalunya contemporània”, donat pel mateix Rovira, un conjunt d’articles de temàtica diversa: la polèmica entre Pompeu Fabra i Jaume Collell, article en el qual Rovira tracta amb una extrema acritud aquest darrer; els Jocs Florals del 1888, que li permet reproduir versos patriòtics molt contundents; l’escissió del Centre Català el 1887, crònica en la qual Rovira explica un episodi notable de la història del catalanisme; sobre Josep Torras i Bages; Pompeu Gener i Renan i Josep Morgades i Gili, a través dels quals Rovira ens parla de la Renaixença; la polèmica entre Torras i Bages i Pompeu Gener; la personalitat de Joan Sardà i Lloret, no exempta de l’agut esperit crític de Rovira; sobre Manuel Milà i Fontanals; sobre una conferència de Santiago Rusiñol el 1893; sobre l’Emili Vilanova humorista, i sobre Joaquim Maria Bartrina. També inclou, aquest capítol, un article sobre la població del Vendrell i, amb el títol “Ai Castella castellana...”, una interessant referència a l’obra poètica de Víctor Balaguer.

En l’edició d’aquests articles de Rovira hem respectat la versió original que ens oferí l’autor des de l’exili. La pulcritud literària i la nitidesa expositiva que palesen ens han alliberat de fer correccions en els seus textos. La tria no té pretensions d’exhaustivitat, però sí que hem procurat que, en el seu conjunt, ofereixi una visió bastant completa del pensament de Rovira i de la tasca que, en temes històrics, va realitzar entre 1939 i 1949. El llibre és també un nou homenatge a la trajectòria personal de Rovira, exemple de rigor intel·lectual i de patriotisme.

MERCÈ MORALES MONTOYA
JAUME SOBREQUÉS I CALLICÓ